12. Прихожан А. М. Психология сиротства / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2005. – 400 с.

13. Психическое развитие воспитанников детского дома / Под ред. И. В. Дубровиной, А. Г. Гузской. – М.: Педагогика, 1990. – 264 с.

14. Психологічні особливості розвитку особистості дитини в умовах інтернатного закладу / Упор. О. Г. Антонова-Турченко. – К.: РНМК, 1992.

15. Сатаева Г. А. Подготовка детей-сирот к самостоятельной семейной жизни в условиях детского дома: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сатаева Галина Андреевна. – Казань, 2004. – 227 с.

16. Шмидт В. Р. Психологические основы подготовки детей-сирот к семейной жизни / В. Р. Шмидт // Дефектология. – 2006. – №4. – С. 55-62.

УДК 159.9:316.61:316.774-053.6

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗМЕНШЕННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ВПЛИВУ ЗМІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

Шугайло Я.В., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена проблемі мінімізації негативного впливу ЗМІ на особистість. У статті розкриваються соціально-педагогічні умови, що дозволять зменшити негативні наслідки впливу ЗМІ на процес соціалізації підлітків.

Ключові слова:соціалізація, засоби масової інформації, соціально-педагогічні умови, критичне ставлення,цінності, медіаосвіта.

Шугайло Я.В. СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ УМЕНЬШЕНИЯ НЕГАТИВНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ ВЛИЯНИЯ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ /Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена проблеме минимизации негативного влияния СМИ на личность, в ней раскрываются социально-педагогические условия позволяющие уменьшить негативные последствия влияния СМИ на процесс социализации подростков.

Ключевые слова: социализация, средства массовой информации, социально-педагогические условия, ценности, медиаобразование.

Shugaylo Y.V. SOCIAL-PEDAGOGICAL CONDITIONS OF MINIMIZING MASS-MEDIA'S NEGATIVE IMPACT ON SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article deals with the problem of negative mass-media's influence reduction on the process of socialization of adolescents. The author develops social-pedagogical conditions which may minimize negative impact of meanings of mass communication.

Key words: socialization, mass-media, social-pedagogical conditions, critical attitude, values, media literacy.

Створення світу, сприятливого для підростаючого покоління, неможливе без створення безпечного інформаційного простору і формування інформаційної культури у дітей та підлітків. Однак український інформаційний простір не можна визначити як безпечний. Проблема негативних наслідків впливу засобів масової інформації (ЗМІ) на особистість є сьогодні вкрай актуальною, адже за даними Інституту Екології масової інформації (Львівський національний університет) для українських ЗМІ сьогодні є характерними найбільша кількість програм зі сценами жорстокості, насилля та порнографії порівняно із європейськими ЗМІ [1].

Мета нашої статті - визначення та обгрунтування соціально-педагогічних умов, реалізація яких дозволить зменшити негативні наслідки впливу ЗМІ на процес соціалізації підлітків.

Під соціально-педагогічними умовами розуміють комплекс певних методів, організаційних форм, що сприяють мінімізації негативного впливу ЗМІ на процес соціалізації підлітків.

Аналіз літератури щодо впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків, дає нам підстави зробити висновок, що негативні наслідки впливу засобів масової інформації соціалізацію підлітків можна зменшити, якщо впровадити певні соціально-педагогічні умови, зокрема: 1) інформування підлітків щодо негативних наслідків впливу ЗМІ; 2) формування засад критичного ставлення підлітків до засобів масової

інформації та сприяння формуванню інформаційно-педагогічної культури; 3) сприяння розвитку комунікативних навичок підлітка; 4) актуалізація в системі цінностей підлітків загальнолюдських цінностей. Розглянемо виокремленні умови детальніше.

1. Інформування підлітків щодо наслідків впливу ЗМІ.

До наслідків впливу ЗМІ, які впливають на ставлення людини до реального життя та оточуючих людей відносять захоплення телебаченням і особливо інтенсивне спілкування з мережею Інтернет, що призводить до формування так званих "віртуальних" (таких, що не мають фізичного втілення або відрізняються від реально існуючих) інтересів, потреб, образу життя. Підліток, який занадто занурений у спілкування із ЗМІ живе нереальними поглядами, ідеями, йому нудно від реального життя з його проблемами, саме тому дитину постійно "тягне" до комп'ютера (телевізора), з яким їй цікаво, вона почуває себе комфортно.

У зв'язку із комп'ютеризацією та "інтернетизацією" українського суспільства актуальною стала проблема патологічного використання мережі Інтернет - Інтернет-залежність. Як зазначає В.В.Посохова [8], залежність від Інтернету (інша назва - кіберадикція) поширюється в Україні надзвичайно швидкими темпами. Це пояснюється тим, що порівняно із іншими видами залежності, формування яких триває протягом тривалого часу, Інтернет-узалежнення відбувається в надзвичайно короткий термін, впродовж 1 місяця.

Іншими негативними наслідками впливу мас-медіа на соціалізацію, що викликані, наприклад, впливом сцен насильства у ЗМІ є зміни у сприйнятті оточуючого світу (він розглядається як ворожий та страшний), сприйняття насильства підлітками як легітимного способу розв'язання конфліктів, копіювання насильницьких шаблонів поведінки, виникнення реакції десенсибілізації тощо.

Також українські ЗМІ сприяють формуванню та трансляції гендерних стереотипів. Аналіз повідомлень українських друкованих мас-медіа показав, що в середньому кількість згадувань про чоловіків у 6 разів перевищує кількість згадувань про жінок. Цитують, посилаються, беруть інтерв'ю щодо значущих проблем сьогодення у 85% випадків саме у чоловіків. Подібна ситуація склалася у повідомленнях електронних ЗМІ. На національному телебаченні жінкам присвячено 20% від усіх сюжетів, у яких висвітлюються лише питання здоров'я, планування сім'ї, піклування про дітей і побутових проблем. Поява жінок у кадрі складають приблизно 27% усіх випадків, чоловіків – 73%.

Значний вплив на становлення особистості підлітків справляють відверто сексуальні матеріали у ЗМІ. Більшість дітей вперше дістають уяву про сексуальну поведінку за допомогою саме ЗМІ, в першу чергу телебачення та мережу Інтернет, і це відбувається задовго до того, як вони стають фізично, соціально та емоційно зрілими у даному сенсі. О.В.Петрунько [7] доводить, що лібералізація статевої моралі, фактична легалізація різноманітних статевих збочень, що відбувається за активного сприяння вітчизняних ЗМІ, легка доступність порнографічної продукції для дітей та підлітків, засилля на телевізійних екранах еротично-порнографічних фільмів, зростання популярності специфічних комп'ютерних ігор і Інтернет – усе орієнтує підлітків на ранні сексуальні зв'язки, формує у них спотворене уявлення про міжстатеві взаємини, спонукає неповнолітніх до занять проституцією, провокує їх на ранні статеві контакти та порушення прийнятих морально-етичних норм. Популярною серед дослідників даної проблеми є думка, що нинішнє підростаюче покоління цілеспрямовано деморалізується дорослими. За допомогою ЗМІ у дитячу культуру вживлюють цінності дорослого світу, штучно активізують неприродні для дітей почуття, без урахування вікових особливостей дітей, активно пропагують, нав'язують певні стереотипи сексуальної поведінки [7,с.3-4].

Наслідками впливу реклами є ствердження поваги до матеріального продукту як повноцінного замінника духовного, формування у підлітків думки про те, що споживання й матеріальне багатство є кінцевою метою людського життя. Реклама націлює дитину та підлітка на реалізацію первинних вітальних цінностей, пов'язаних із задоволенням потреб, або прагнення до соціального престижу через придбання певного предметного втілення.

Особливу увагу соціальних педагогів привертає той факт, що сьогодні в Україні є дозволеною реклама алкогольних виробів (згідно із чинним законодавством пиво не було віднесено до алкогольних напоїв). Це підтримує та створює адитивну субкультуру, що в свою чергу негативно впливає на здоров'я нації.

2.Формування засад критичного ставлення щодо засобів масової інформації та сприяння формуванню інформаційно-педагогічної культури.

В умовах глобального впливу на суспільство мас-медіа, які пропонують часом альтернативні "картини реальності", все більш потрібною особистості стає така якість як "критичність". Ми вважаємо, що вплив ЗМІ не матиме негативних наслідків на соціалізацію дітей та підлітків у яких сформовано критичне ставлення до мас-медіа.

Критичне ставлення до ЗМІ ми розглядаємо як активну, вибіркову позицію особистості, що передбачає наявність уміння аналізувати повідомлення ЗМІ, чітко визначати власне відношення стосовно повідомлень ЗМІ та обумовлює вольову регуляцію взаємодії із засобами масової інформації. На нашу думку, однією з умов сформованості критичного ставлення підлітків до ЗМІ є формування у них критичного мислення. Саме критичне мислення пов'язане із умінням протидіяти різним формам вторгнення в особисте життя людини, тенденціям маніпулювати її свідомістю. Як визначає Я.Варенніков [3] критичне мислення представляє собою здатність рефлексивно оцінювати факти, події, процеси, що передбачає чітке визначення власної позиції стосовно певних ідей, поглядів, теорій, та до їх практичних наслідків. Людина, що мислить критично, не буде бездумно схвалювати чи не схвалювати ті чи інші вчинки людей, соціальних груп до тих пір, поки не будуть зрозумілі причини, що призвели до цих дій. Людина, що мислить критично не буде признавати чи не признавати, поділяти чи не поділяти ті чи інші погляди, ідеї, поки не дізнається хто й навіщо дані ідеї продукує.

Критичне мислення є показником морального здоров'я певної групи людей, нації, або держави. Свій внесок до вивчення проблеми формування критичного мислення зробили О.Тягло, Т.Воропай, С.Омельяненко, Д. Халперн, І.Мороченкова, С.Терно, А.Кацала, Л.Києнко-Романюк та ін. Велике значення у роботі з формування критичного ставлення до ЗМІ підлітків та молоді мають праці співробітників Інституту Екології масової інформації, що був створений у 1999 році на базі Львівського національного університету ім.І.Франка. Метою Інституту є розробка способів нейтралізації патогенних інформаційних потоків: екранного насильства, порнографії, гіперреклами, пропаганди.

Загалом, критичне мислення розглядають як незаперечну умову суспільного прогресу. Один із дослідників критичного мислення, Дж. Чаффа визначив наступні ознаки людини, що критично мислить: 1) відкритість до інших думок, тобто здатність уважно прислухатись до інших поглядів, оцінювати різні шляхи вирішення проблеми; 2) компетентність (прагнення обґрунтувати свою думку за допомогою реальних фактів і знання справи); - інтелектуальна активність (виявлення інтелектуальної ініціативи у конфронтаційних ситуаціях, небайдуже сприйняття подій); 3) допитливість (вміння проникнути у сутність джерел інформації); 4) незалежність мислення (відсутність конформізму стосовно групи); 5) вміння дискутувати; 6) проникливість (здатність до проникнення у сутність питання, явища, інформації); 7) самокритичність.

А один із засновників теорії критичного мислення, М.Ліпман називає 6 базових елементів критичного мислення: 1) відповідність контексту; 2) орієнтування на цільову аудиторію; 3) нестандартність мислення, що не ґрунтується на алгоритмах чи інших механічних процедурах; 4) розробка критеріїв, що містять у собі стандарти, вимоги, умови, узагальнення, норми, правила, принципи, обмеження тощо; 5) самокорекція; 6) відчуття контексту, що вимагає доцільність вживання критеріїв у певній ситуації та їх можливих модифікацій.

Підліткам необхідно зрозуміти, що уміння критично мислити і критично ставитися до ЗМІ є особливо важливим зараз, коли постійно відбувається масова і витончена обробка суспільної свідомості. Падіння моралі в суспільстві, характерне для українського сьогодення, призводить до стрімкого зростання дезінформації з метою використати інших людей в своїх егоїстичних цілях. Отже, у наш час особливу актуальність набуває необхідність відрізнити істину від підробки, й постає проблема набуття навичок критичного мислення.

Людина, що критично ставиться до ЗМІ, при аналізі повідомлень задає собі наступні питання: 1) у чому полягає проблема; 2) до яких висновків дійшов автор щодо цієї проблеми; 3) у чому полягають причини, що привели його до такого висновку (необхідно бути пильними щодо невідповідної аргументації, в оману можуть ввести неправильно оброблені статичні дані та інша недостовірна інформація); 4) автор спирається на факти чи на погляди (факти можна перевірити, погляди перевірити неможливо, вони можуть базуватися на голослівних твердженнях); 5) автор виражає свої думки нейтрально чи емоційно (за манерою викладу інколи можна побачити підґрунтя, за емоціями можуть бути приховані недостовірні дані) тощо.

Ми розуміємо, що для підлітка буде вкрай складно аналізувати повідомлення ЗМІ за усіма цими ознаками, але за умови наявності критичного ставлення до них, він зможе принаймні перевірити надану інформацію у інших джерелах, або проаналізувати, що було надано у повідомленні – факти чи міркування. Підліток, що шукає інформацію у мережі Інтернет має розуміти, що інформація з мережі є менш достовірною, аніж друкована (яку перевіряють редактори та коректори, видаляючи неточності, помилки, хибні дані тощо), і тому необхідно знайти контактну інформацію автора або інформацію про проект та обов'язково перевірити її за допомогою інших джерел (книжок, журналів, вчителів, батьків, експертів тощо).

Фахівець у питаннях мас-медіа М.Назаров наголошує на необхідності створення у сучасній освіті таких освітніх моделей та освітніх програм, на рівні середньої школи, щоб людина, яка переглянула будь-яку програму, мала змогу відповісти: яку мету переслідує дана програма, хто є зацікавленим у виході

програми в ефір, проти кого вона спрямована, як і якими засобами ведучий намагається вплинути на наше ставлення до питання, що розглядається і яку позицію нам намагаються нав'язати, які частини змісту при цьому вирізаються і викидаються, який спектр позицій суперечить даній позиції, що потрібно зробити, щоб сформувати власну позицію з даного питання, якщо воно дійсно є значимим.

Ми вважаємо, що програма формування критичного ставлення підлітків до ЗМІ, має деякі спільні положення із російськими програмами медіаосвіти та формування інформаційно-педагогічної культури (деякі автори використовують поняття медіакультура). Російські вчені (О.А.Бондаренко, Л.С.Зазнобіна та інші) вже декілька десятиріч працюють у даному напрямку. Проаналізувавши їх роботи можна виокремити провідні вміння, що необхідно сформувати у підлітків, які допоможуть розуміти та переробляти будь-яку отриману інформацію. До них відносяться: 1) вміння виокремлювати головне в інформаційному повідомленні; 2) розуміти мету комунікації, спрямованість інформаційного потоку; 3) аргументувати власні висловлювання; 4) сприймати альтернативні точки зору, висловлювати обгрунтовані аргументи "за" та "проти" кожної з них; 5) знаходити помилки в інформації, яку вони отримують та вносити пропозиції щодо їх виправлення; 6) знаходити необхідну інформацію у різних джерелах; 7) систематизувати запропоновану або самостійно підібрану інформацію за заданими ознаками, критеріями; 8) збирати та систематизувати довгий час тематичну інформацію; 9) встановлювати асоціативні та практично доцільні зв'язки між інформаційними повідомленнями; 10) виокремлювати із запропонованої інформації дані та представляти їх у табличній чи іншій формі; 11) складати план інформаційного повідомлення, запропоновувати форму його викладу, що є адекватною змісту, створювати рецензії та анонси інформаційних повідомлень;12) переводити візуальну інформацію у вербальну знакову систему, а вербальну інформацію переводити у знакову систему; 13) трансформувати інформацію, видозмінюючи її обсяг, форму, знакову систему, виходячи з мети комунікативного впливу та особливостей аудиторії, якій вона призначена тощо.

Проблема захисту свідомості від маніпулювання за допомогою ЗМІ постійно загострюється, і все більш актуальним стає питання про медіаосвіту. Медіаосвіта у сучасному світі розглядається як процес розвитку особистості за допомогою та на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування із медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вміння повноцінного сприймання, інтерпретації, аналізу та оцінювання медіа текстів. Медіаосвіта має бути інтегрованою до гуманітарних та природничих шкільних дисциплін, вона покликана виконувати унікальну функцію підготовки школярів до життя у безкрайньому та фактично позбавленому позитивного змісту інформаційному просторі. І особливу увагу необхідно звернути на формування культури спілкування з медіа та на формування критичного мислення у процесі сприйняття повідомлень ЗМІ.

Як зазначає Л.В.Мардахаєв [6], педагогічно цілеспрямоване використання можливостей ЗМІ дозволяє формувати у дітей та підлітків інформаційно-педагогічну культуру – один з показників їх вихованості. Інформаційно-педагогічна культура підлітків проявляється у ставленні до різних видів ЗМІ, їх змісту, якості, обсягу інформації, а також доцільному їх використанню з метою самоосвіти і самовиховання.

3. Сприяння розвитку комунікативних навичок підлітка.

Спілкування – це особливий вид діяльності, без якого не може реалізуватись повноцінний розвиток людини, як особистості. Спілкування є реалізацією всієї системи відносин людини. Соціалізація дітей та підлітків здійснюється через спілкування з людьми, які оточують дитину. Саме у спілкуванні виникають більш або меш стійкі уявлення дитини про саму себе. Вони виступають як безпосереднє відображення в її свідомості того, що про неї думають оточуючі люди. У доступних для дитини та підлітка видах діяльності утворюються відповідні форми спілкування, в яких вони засвоюють правила і норми людських стосунків, розвиваються потреби, формуються інтереси і мотиви. Вхід підлітка в нову систему діяльності і спілкування, включення його в орбіту міжособистісних контактів нових людей, звернення до нових джерел інформації фактично означає перехід до наступної, більш високої сходинки розвитку. Трансформація спілкування, ускладнення і збагачення його форм відкривають перед підлітком нові можливості для розвитку. А, як відомо, провідною діяльністю підлітків є саме спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, показав, що: 1) спілкування з однолітками дає початок формуванню ціннісних орієнтацій підлітка; 2) недостатній досвід спілкування з однолітками своєї і протилежної статі призводить до формування неадекватного рівня самооцінки; 3) виявлена взаємозалежність емоційної нестабільності та проблем спілкування підлітків. Усі дослідники ЗМІ згодні із тим, що більше всього проводять часу із мас-медіа люди, у яких з різних причин обмежене коло спілкування. Наприклад, нами вже було зазначено, що Інтернет-адикти відчувають труднощі у спілкуванні, почувають себе ніяково у новій компанії, колективі, мають труднощі при встановленні контактів з іншими людьми та при виступах перед аудиторією тощо. Тобто "спілкування" із ЗМІ найчастіше має компенсаторний характер. Отже, зменшити негативний вплив ЗМІ можна розвинувши комунікативні навички підлітка.

4. Актуалізація у системі цінностей підлітків загальнолюдських цінностей.

Термін "цінність" у філософсько-соціальній, психолого-педагогічній літературі вживається для виділення значимості предметів людської діяльності, явищ суспільно-політичного життя, відносин між людьми тощо. Для кожної історичної епохи притаманною є певна ієрархія цінностей, інколи вони залишаються незмінними і протягом декількох епох.

Ми можемо визначити цінність як позитивну або негативну значимість об'єктів навколишнього світу для окремої людини, соціальної групи, суспільства в цілому. Окремою категорією є так звані загальнолюдські цінності, у яких зафіксовані критерії, на основі яких конкретне суспільство у певний історичний період визначає позитивну чи негативну значущість наслідків людської діяльності, поведінки, вчинків тощо.

Автор однієї з найвідоміших робіт, присвячених цінностям людини М.Рокіч (M.Rokeach, 1973) розглядає цінності як різновид переконань, і визначає їх як стійке переконання у тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування є кращими з особистої та соціальної точок зору, ніж протилежний спосіб поведінки чи протилежна мета існування. На його думку, витоки людських цінностей простежуються у культурі, суспільстві, його інститутах та самій особистості. Поряд із категорією "цінності" вживається така категорія як "ціннісні орієнтації". Ми розглядаємо ціннісні орієнтації як установку особистості на ті чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства. Вони виступають своєрідним соціально-психологічним механізмом, який спрямовує діяльність людини, визначає форми і цілі цієї діяльності, певний тип поведінки тощо.

У підлітковому віці основою мотивації стають цінності, однак система ціннісних орієнтацій дитини перебуває ще на стадії формування. Відбувається перегляд сформованих у молодшому шкільному віці уявлень про цінності. І якщо на попередньому етапі великий вплив на виникнення цінностей мало виховання, то в підлітковому віці значущими для дитини стають цінності і погляди, що домінують у групі однолітків та цінності, що транслюються за допомогою ЗМІ.

Протягом підліткового віку ціннісні орієнтації дітей ускладнюються, стають більш незалежними, також відбувається визнання загальнолюдських цінностей. Необхідно зазначити, що деякі суспільні цінності, наприклад, самопожертва, у підлітковому віці тимчасово втрачають своє значення, на перше місце виходять такі цінності як соціальний статус, економічна забезпеченість, зовнішній вигляд. За даними дослідження С.І.Шандрук [10], учасниками якого були підлітки, на першому місці, серед цінностей, знаходиться матеріальний достаток, на другому – оволодіння професією, на третьому – реалізація здібностей, схильностей, на четвертому – високе становище у суспільстві, на п'ятому – повага друзів, знайомих, на шостому – вміння розбиратися у подіях, на сьомому – жити і працювати серед людей, на восьмому – стати корисним своєму народові, Україні. Така ситуація, коли найважливішими є матеріальні цінності, типова для більшості підлітків, зважаючи на трансформації, що відбуваються в українському суспільстві. Матеріальні цінності активно пропагуються засобами масової інформації. І саме тому сьогодні під впливом цілеспрямованого виховного процесу мають актуалізуватися загальнолюдські цінності з їх гуманітарним зарядом, що будуть виступати як міра вартості їх переживання, усвідомлення та мотивованості інтересів, потреб, смакових установок суб'єкта вибіркової діяльності.

ЗМІ впливають на різні компоненти свідомості людини та її поведінку, однак визначальним є їх вплив на систему цінностей підлітка, перетворення інформації на частину цієї системи. Як вже зазначалося, система ціннісних орієнтацій – це вищий рівень диспозиційної ієрархії особистості, що регулює поведінку та діяльність підлітка у найбільш значущих ситуаціях його соціальної активності. Я.І.Жукова [5] досліджувала вплив ціннісних орієнтацій на адекватність сприйняття ціннісного змісту повідомлень ЗМІ. Вона зазначає, що на текстовому рівні ціннісний зміст повідомлення може виражатися відкрито, за допомогою оцінок, які висловлюються, ціннісних понять, а також шляхом вибору та заснування на ціннісній основі усієї інформації, що передається. Реципієнт виявляє ціннісну структуру повідомлення і зіставляє її з власною системою цінностей, що здійснює суттєвий вплив на адекватність сприйняття повідомлення і виступає одним із важливих механізмів спілкування ЗМІ із аудиторією. Це наскрізний процес, який починається з вибору джерела інформації і конкретного повідомлення (ціннісний вибір) і продовжується протягом усього процесу сприйняття повідомлення. Його результатом є та оцінка, яку реципієнт дає повідомленню ЗМІ (наприклад, з точки зору його значущості для подальшого пізнання дійсності, винайдення у ньому особистісного змісту для себе) [5, с.14-15].

Ми вважаємо, що актуалізація у системі цінностей підлітка загальнолюдських цінностей, може суттєво зменшити негативний вплив ЗМІ на особистість. Наприклад, якщо "людина", її життя, є для підлітка цінністю, то не буде реалізоване бажання повторити побачені у ЗМІ сцени насильства, якщо "здоров'я" є для підлітка цінністю, то меншою буде вірогідність вживання розрекламованих алкогольних напоїв, тютюнових виробів, якщо важливим є "пізнання" – то буде свідомо обрана пізнавальна передача чи фільм, а не бойовик або фільм жахів, а також свідомо буде обиратися і канал отримання інформації.

Необхідно звернути увагу і на питання залучення сучасних підлітків до просоціальних видів діяльності. Людська діяльність різноманітна та багатостороння, але в залежності від мети, змісту та форм розрізняють такі найголовніші її види як гру, навчання та працю. Характерною особливістю усіх видів діяльності є те, що вони пов'язані із мовою, яка сприяє розвитку змісту та форм діяльності, її цілеспрямованості та мотивації. Провідною діяльністю підліткового віку є спілкування та навчання, однак це не виключає необхідності залучення підлітка і до інших видів діяльності. Фундаментальне положення педагогіки і психології про формування особистості в діяльності стало принципом виховання у школі, сім'ї, позашкільних закладах. У процесі діяльності розвиваються особистісні якості, формуються трудова й емоційна мотивації, ставлення до духовних цінностей.

Школа, як один із інститутів соціалізації, сприяє залученню підлітків до різноманітних видів діяльності. Найхарактернішими для організації педагогічного процесу в навчальному закладі є такі види діяльності, як: пізнавальна (навчання, розумова гра, читання, інтелектуальне спілкування); естетична (всі види художньої творчості); фізична (праця, фізична культура, спорт); управлінська (будь-яки види організаторської роботи); спілкування (обмін знаннями, емоціями, вміннями, соціальними цінностями). На нашу думку, вкрай бажаним є залучення підлітка якщо не до всіх, то до переважної більшості із зазначених видів діяльності. Наприклад, дослідження яке проводилося Кіровоградським педагогічним університетом, присвячене впливу фільмів із агресивним змістом на підлітків, показало, що ті підлітки які добре встигають у навчанні, менш підлягають впливу даної продукції. Це пояснюється тим, що вони мають розвинені інтереси, займаються у музичних та художніх школах, відвідують курси навчання іноземних мов, готуються до вступу до ВНЗ, і в них залишається мало часу на перегляд програм із агресивним та примітивним змістом.

Окрім навчального закладу, важливу роль у залученні підлітків до різних видів діяльності, відіграє родина, однолітки та інші соціальні інститути. Однак дослідження родин школярів виявило, що традиції сімейної культури, проведення художніх творчих ігор виявились лише у 6% сімей опитуваних. Регулярно відвідують з дітьми заклади культури 23% батьків, слухають та виконують музику – 16%, використовують мистецькі знання та вміння дітей в умовах сімейного середовища – 7%. Найбільш вражаючим є той факт, що у 67% сімей предметом спілкування з дітьми є контроль батьків за процесом їх навчання[9].

Останнім часом у підлітковому середовищі все частіше спостерігаються негативні тенденції, пов'язані із беззмістовним проведенням вільного часу. Складна економічна ситуація в країні призводить до того, що батьки змушені майже весь час присвячувати роботі, в цей час підлітки залишаються віддані самі собі. Беззмістовне проведення підлітками вільного часу призводить до посилення криміногенної ситуації в державі, поширення шкідливих звичок, зростання серед неповнолітніх числа наркоманів, ВІЛ-інфікованих [2;4]. А також до надмірного звернення підлітками до різноманітних ЗМІ. Ситуація ускладнюється тим, що за останні роки збільшилася кількість неповних сімей, в Україні їх майже 25%. А у неповній сім'ї значно більше шансів на те, що дитина чи підліток залишаться бездоглядними і витратять вільний час на перегляд телепрограм або користування мережею Інтернет.

Надзвичайно важливою проблемою є те, що у підлітків не формується дозвіллєва культура, це обумовлює невміння раціонально використовувати вільний час, обирати різноманітні форми дозвіллєвої діяльності, наповнювати їх цікавим змістом. Вчені виокремлюють два різновиди дозвілля: організоване та неорганізоване. Під організованим, тобто керованим дозвіллям, розуміється вільний час, який організовують і планують установи та особи, що відповідають за виховання та дозвілля підлітків (школа, позашкільні установи, клуби за місцем проживання, сім'я та ін.). Велика кількість клубів за місцем проживання припинили свою діяльність внаслідок економічних причин, участь у роботі деяких (наприклад, спортивних) – вимагає коштів, школа зменшила кількість виховних заходів, спрямованих на організацію дозвілля, батьки зазвичай не мають часу організовувати дозвілля дітей. Саме тому у підлітків превалює неорганізоване дозвілля, і більшість із них звертаються до ЗМІ. Людина духовно збідніла, обмежена, з низькою культурою дозвілля іспит самотності й неробства витримати не може. А чим багатший світ людини, тим менше їй буде властиве почуття нудьги. Як зазначають І.Бєлецька, Т.Гаміна заняття учня від нудьги ніколи не призведе до будь-якого індивідуально або соціально значущого результату. Учень в цьому випадку прагне не до осягнення або створення будь чого, а тільки до заповнення емоційного вакууму. Для такого заповнення характерні багатогодинне сидіння біля телевізора, у мережі Інтернет, безпредметні балачки тощо. Особливістю такого проведення вільного часу є отримання сильного подразника, який заглушав би стан нудьги. Це викликає потребу в нових емоційних "вибухах", пошук яких може призвести до антисоціальних проявів. Від цього – орієнтування учнів на гостросюжетні фільми, масову детективну літературу, гральні автомати, комп'ютерні клуби [2,с.30-33] .

Ще один яскравий приклад необхідності формування дозвіллєвої культури - серед мотивів підлітків, що вживають алкогольні напої (поряд із бажанням здаватися дорослим, потрапити до певного кола однолітків, бажанням розслабитися) є прагнення позбутися нудьги. Підлітки із такою девіантною

поведінкою майже не займаються громадськими справами. Істотні відхилення спостерігаються у структурі їхнього дозвілля, вони менше цікавляться художньою літературою, майже не бувають у театрі, не мають інтересу до живопису тощо.

Загальновідомо, що сфера дозвілля важлива для підлітків, оскільки саме у ній вони задовольняють свої соціально-психологічні потреби у самоперевірці, пізнанні власної особистості, самовираженні, незалежності. Саме в умовах дозвілля формуються неформальні колективи, які дають підлітку можливість виступити в нових соціальних амплуа. Такі форми дозвілля, як заняття в клубах, гуртках, участь у колективних справах – прекрасне середовище для розвитку дружби, товариськості, психологічної самостійності школярів. Дозвілля підлітків забезпечується культурно-дозвіллєвими закладами, до яких належать будинки творчості, дитячі відділи будинків культури, клуби при школах та за місцем проживання, спеціалізовані позашкільні заклади тощо. Доповнюючи вплив сім'ї та школи, ці заклади покликані задовольняти індивідуальні запити підлітків, розвивати їх нахили та здібності у різних сферах творчої діяльності.

Організоване дозвілля збагачує особистість учня тим, що дозволяє почувати себе значущою особистістю, реалізувати себе в шкільному та подальшому житті, прилучати до творчості; дозволяє зрозуміти соціальну значущість спілкування з однолітками, учителями, батьками; допомагає знайти захист від негативних явищ у навчанні, сім'ї, житті. Організоване дозвілля навчає дітей та підлітків цінувати й організовувати свій вільний час, обирати заняття за інтересами, потребами, за їх значенням у подальшому житті; бути організатором себе та інших, лідером і підлеглим, творцем і виконавцем; жити серед людей, поважати їх індивідуальність, цінувати чужі інтереси, радіти успіху кожного, зберігати дружні зв'язки. Саме в дозвіллєвій сфері більшість учнів шукають емоційне задоволення, сприймають його як одну з головних сфер самореалізації та самоствердження.

Кожна діяльність володіє значним потенціалом для виховання особистості - її інтересів, здібностей, соціальної поведінки, моральних якостей тощо. Участь й захоплення підлітка діяльністю збагачує його інтереси та зумовлює критичне ставлення до ЗМІ, послаблює потяг до такого змісту медіа-інформації, що не розвиває пізнавальні здібності та не навчає соціально цінній поведінці. А тому діяльність повинна охоплювати усі сфери життя учнів і батьків (праця, пізнання, спорт, художньо-естетична творчість, дозвілля) і задовольняти різноманітні їхні потреби.

Залучити учнів до організованого дозвілля, і тим самим зменшити негативний вплив на них ЗМІ, можливо за умови об'єднання зусиль батьків, школи, громадських організацій, і самих дітей. Необхідно створити та розвинути традиції співпраці, співдружності учнів, вчителів та батьків; створити дозвіллєве середовище; включити батьків у активну підтримку дозвіллєвої діяльності дітей у період шкільних канікул, у дні свят (і не тільки), залучити батьків до проведення туристських походів, екскурсій (відвідування як виставок та музеїв, так і власної роботи, виробництва); спільний пошук дітей і дорослих, вироблення ними цінностей, норм, правил життя; спільна різноманітна дозвіллєва діяльність, знаходження стимулів активності учнів у просторі вільного часу, розширення особистісних свобод (дорослих і дітей). Дозвілля, як ніяка інша діяльність, надає можливість усвідомити себе особистістю, індивідуальністю, самоствердитися, розвинути власні інтереси та здібності та одночасно усвідомлювати себе частиною колективу або групи.

Таким чином, нами були сформульовані і обґрунтовані ті соціально-педагогічні умови, що дозволять зменшити негативний вплив ЗМІ на соціалізацію підлітків. Дані умови можуть виступати основою програми формування критичного ставлення підлітків до ЗМІ, розробка і впровадження якої є темою нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров П. Екранне насильство: еволюція, вплив на глядача [Електронний ресурс] /П. Александров // Медіакритика. – 2009. – Режим доступу: *http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/ekranne-nasylstvo-evolyutsiya-vplyv-na-hlyadacha-studentske-doslidzhennya.html*
2. Білецька І., Гаміна Т. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2007. - № 3.- С.30-33.
3. Варенников Я. Воспитывать культуру критического мышления // Высшее образование в России. – 2001. - № 6. – С.140-141.
4. Жданович Ю. Змістовне дозвілля підлітків: проблеми й перспективи // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2007. - № 3.-С.23-29.
5. Жукова Я. И. Влияние ценностных ориентаций на адекватность восприятия ценностного содержания сообщений массовой коммуникации/ Ярослава Игоревна Жукова. - Автореф.дис...канд.психол.наук: 19.00.05 / РАН; Институт психологии {Москва}. — М., 1993. — 24с.

6. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика / Лев Владимирович Мардахаев. – М.: Гардарики, 2005. – 269с.

7. Петрунько О.В. Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків / Ольга Володимирівна Петрунько.-К.: ДЦССМ, 2004. – 80с.

8. Посохова В.В. Комунікативні характеристики особистості, схильної до інтернет-залежності // Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. ст. ст. – К.: Міленіум, 2005. – Вип. 10 (13). – С. 209–219.

9. Просандєєва Л.Є.. Подолання депривації підлітків у процесі культурно-дозвіллєвої діяльності/ Людмила Євгеніївна Просандєєва: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. — К., 2001. — 18с.

10. Шандрук С.І. До проблеми соціалізації молоді та її ціннісного орієнтування у сфері засобів масової комунікації // Наукові записки. — Випуск 25.— Серія: Педагогічні науки. — Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2000.— С.178-185.